

SERGIUSZ JASINIECKI
Instytut Stosunków Międzynarodowych UMK

GU(U)AM – SZANSA NA DYWERSYFIKACJĘ DOSTAW ZASOBÓW ENERGETYCZNYCH DO EUROPY

Początki regionalnej organizacji, zrzeszającej Gruzję, Ukrainę, Uzbekistan, Azerbejdżan i Mołdawię, sięgają roku 1996, a dokładnie spotkania we Wiedniu dotyczącego *Porozumienia ws konwencjonalnych sił zbrojnych w Europie*¹. Wtedy też po raz pierwszy mamy do czynienia ze wspólnymi oświadczeniami i inicjatywami przedstawicieli Gruzji, Ukrainy i Mołdawii. Kolejnym etapem prowadzącym do zacieśnienia współpracy między późniejszymi członkami GUUAM-u (swoją nazwę bierze od pierwszych liter krajów tworzących) był szczyt Rady Europy w Strasburgu 10 października 1997 roku². Powstanie regionalnej organizacji GUUAM było w pewnym sensie odpowiedzią ze strony państw, wchodzących później w jej skład, na aktywność integracyjną Rosji na terenie WNP, a konkretnie na *Układ Rosji z Białorusią*, zakładający daleko idącą integrację tych dwóch krajów.

W dniu 24 kwietnia 1999 roku na szczycie NATO w Waszyngtonie do GUAM przyłączył się Uzbekistan (wówczas nazwa zmieniła się na GUUAM). Wtedy też po raz pierwszy zostały sformułowane cele tej organizacji. Współpraca w ramach GUUAM miała dotyczyć wspólnych działań państw na forum organizacji międzynarodowych. Decydującym, jeżeli chodzi o formalno-prawny kształt organizacji był szczyt państw członków tej organizacji w 2000 roku w Jalcie. Na szczycie jałtańskim GUUAM zostało formalnie przekształcone z forum państw w organizację międzynarodową z własnymi organami oraz statutem. Najwyższym organem stało się

¹ GUUAM: *реалії і перспективи (аналітична доповідь УЦЕПА)*, „Національна безпека і оборона”, 2001, nr 7;
http://www.uceps.org/ua/section/National_Security_and_Defence/?cur_nomer=19, 16.05.2005.

² Oficjalny portal organizacji GUUAM: <http://www.guam.org/general/browse.html>, 06.01.2006.

coroczne „spotkanie przywódców *piątki* państw”, wykonawczym organem są „posiedzenia ministrów spraw zagranicznych”, a roboczym „komitet narodowych koordynatorów”. Na szczycie zostały ustalone konkretne dziedziny współpracy między krajami. Analitycy podkreślają odejście w tym czasie przez państwa GUUAM od priorytetów wojskowo-politycznych deklarowanych na początku. Przyszła współpraca miała dotyczyć głównie gospodarczych i socjalnym aspektów.

Od samego początku istnienia regionalnej organizacji było kilka koncepcji rozwojowych wewnątrz porozumienia. Ukraina i Gruzja opowiadały się za ściślejszą współpracą we wszystkich dziedzinach, w tym wojskowości i bezpieczeństwa. Azerbejdżan, Mołdawia i Uzbekistan proponowały się skupić na gospodarce, energetyce oraz polityce socjalnej.

Moim zdaniem, aby unaocznić istniejące przeszkody i perspektywy dla rozwoju współpracy regionalnej w ramach GUUAM, należy przeanalizować najważniejsze płaszczyzny kooperacji państw - członków tej regionalnej struktury. Bez wątplenia najważniejszymi dziedzinami, na które warto zwrócić uwagę są wymiana handlowa, kwestie energetyczno-surowcowe oraz współpraca wojskowa i polityczna.

Silę każdego międzynarodowego porozumienia, zakładającego współpracę gospodarczą można dość łatwo ocenić, porównując procentowy udział członków w eksporcie i imporcie każdego z krajów porozumienia. Dla przykładu udział wszystkich krajów GUUAM w eksporcie Ukrainy na rok 2001 wyniósł zaledwie – 2,53%, w imporcie zaś – 1,77%³. Podobnie sytuacja wygląda w pozostałych krajach organizacji. Głównymi przyczynami niezadowolającej współpracy gospodarczej w ramach organizacji są bez wątplenia stan gospodarki (odziedziczony po rozpadzie ZSRR) oraz niski poziom inwestycji bezpośrednich. Kolejną kwestią hamującą rozwój wymiany handlowej w ramach GUUAM jest brak priorytetowego traktowania członków tej organizacji przez uczestników porozumienia. Po przeprowadzonych badaniach przez Analityczny Ośrodek im. O. Razumkova w Kijowie wśród ekspertów ukraińskich oraz społeczeństwa państwa GUUAM zajmują szóste bądź ósme miejsce w priorytetach współpracy zagranicznej Ukrainy (po Unii Europejskiej, USA, Związku Rosji i Białorusi, Radzie Europy, NATO, WNP oraz ONZ)⁴.

³ ГУУАМ: *реалії і перспективи (аналітична доповідь УЦЕІПА)*, dz. cyt.

⁴ Tamże.

Perspektywą kooperacji gospodarczej pozostają kwestie energetyczne oraz inwestycje z nimi związane. Właśnie płaszczyzna energetyczna jest wymieniana przez większość ekspertów jako jedna z najbardziej realnych możliwości regionalnej współpracy między członkami GUUAM. Patrząc na mapę zauważamy, iż zaczynając od Uzbekistanu poprzez Azerbejdżan, Gruzję oraz dalej przez Morze Czarne na Ukrainę i Moldawię tworzy się korytarz dla transportu surowców z Azji poprzez Kaukaz i Ukrainę do Europy Środkowej i Zachodniej. Opisany szlak pokrywa się z globalnym projektem transportowym wspieranym przez Unię Europejską TRACECA (*Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia*). Wspomniany projekt zakłada odbudowę nowego szlaku transportowego, nawiązującego do historycznego „szlaku jedwabnego”, który spełniał bardzo ważną rolę w przeszłości⁵.

Korytarz transportowy GUUAM zakłada przesył ropy z Morza Kaspijskiego do Azerbejdżanu, następnie do gruzińskich portów, skąd tankowcami ropa naftowa miałaby trafiać do Odessy. Z ukraińskiego portu natomiast, rurociągiem Odessa-Brody, nafta trafiałaby do granicy z Polską, a dalej miałaby być transportowana do Gdańska (w przypadku przedłużenia rurociągu Odessa – Brody do Gdańska) oraz na Słowację i do kilku innych państw zainteresowanych dywersyfikacją dostaw surowców energetycznych. Właśnie zmniejszenie zależności energetycznej od Federacji Rosyjskiej było od samego początku jednym z ważniejszych aspektów przemawiającym za realizacją „kaukaskiego korytarza energetycznego”. Większość państw WNP jest uzależniona w znacznym stopniu od dostaw surowców z Rosji. Jedynym dotychczas zrealizowanym projektem w celu transportu surowców energetycznych z basenu Morza Kaspijskiego jest ropociąg z Baku do gruzińskiego miasta Supsa, skąd tankowcami ropa przewożona jest do Odessy⁶.

Jak każdy znaczący projekt globalny, również korytarz transportowy GUUAM jest uzależniony od poparcia najważniejszych geopolitycznych graczy. USA, jedyne supermocarstwo pozostające na mapie politycznej świata, prowadzi aktywną politykę energetyczną na całym świecie. Jednym z priorytetowych kierunków takiej polityki jest właśnie basen Morza Kaspijskiego. Najważniejszymi założeniami wspomnianej polityki USA są: zabezpieczenie dostaw ropy z basenu

⁵ A. Głąb, *Rola Federacji Rosyjskiej w polityce Kirgizji*, <http://psz.pl/content/view/1299/30/>, 06.01.2006.

⁶ G. Akko, *Czy Ukraina jest krajem o newralgicznym znaczeniu dla Polski?*, „Polish News”, http://www.polishnews.com/text/politics/czy_ukraina_jest_krajem_o_newralgicznym_znaczeniu_dla_polski.html, 06.01.2006.

Morza Kaspijskiego do Stanów Zjednoczonych (alternatywa dla złóż z Bliskiego Wschodu) i przeciwdziałanie dominacji Rosji w tym regionie oraz blokowanie inicjatyw irańskich. W dniu 25 maja 2005 roku został uruchomiony rurociąg BTC (Baku – Tbilisi – Ceyhan) z Azerbejdżanu do Turcji gorąco wspierany przez kierownictwo Białego Domu. Wspomniany rurociąg zmniejszył udział Rosji w dostarczaniu surowców, stworzył alternatywę dla surowców z Bliskiego Wschodu⁷. Jak widać główne cele USA zostały już osiągnięte poprzez uruchomienie rurociągu prowadzącego z Azerbejdżanu do Turcji. Jakże, w takim razie, możliwości pozostają dla inicjatywy GUUAM i „korytarza kaukaskiego”? Otóż transport surowców korytarzem kaukaskim może być uzupełnieniem wspomnianego rurociągu Baku – Tbilisi – Ceyhan a nie konkurencją dla niego. Najważniejszym zadaniem jednak pozostaje znalezienie wystarczającej liczby odbiorców z jednej strony (mam głównie na uwadze państwa Europy Środkowej oraz Balkany) i zapewnienie zadowalającej ilości ropy ze złóż kaspijskich.

Kolejną ważną kwestią jest stosunek zachodnich firm wydobywających ropę naftową ze złóż basenu kaspijskiego do transportu ropy korytarzem GUUAM. W rzeczywistości właśnie zachodnie koncerny takie jak amerykański *Chevron* i brytyjski *British Petroleum*, a nie rządy poszczególnych krajów regionu Morza Kaspijskiego mają decydujący wpływ na decyzję o transporcie ropy. Zabieganie o poparcie inicjatywy GUUAM z боку rządów wspomnianych korporacji i nieustanne promowanie przedsięwzięcia wydają się być niezbędnym elementem dla ewentualnego powodzenia transportowego projektu w przyszłości.

Stosunek Unii Europejskiej jako planowanego odbiorcy ropy naftowej płynącej „korytarzem kaukaskim” od dłuższego czasu był dosyć ostrożny i niejednoznaczny. Wydaje się jednak, że po ostatnim rozszerzeniu o 10 krajów sytuacja może się zmienić na korzystniejszą. W Unii Europejskiej znalazła się bowiem grupa krajów Europy Środkowo-Wschodniej, która będzie o wiele bardziej zainteresowana powodzeniem „kaukaskiego korytarza”.

Jednym z największych przeciwników całego przedsięwzięcia związanego z transportem surowców przez terytorium państw-członków GUUAM pozostaje Federacja Rosyjska. Od samego początku władze w Moskwie starały się zablokować oraz dyskredytować inicjatywę GUUAM. Powodzenie całego projektu wraz z uruchomieniem

⁷ PAP, *Azerbejdżan: uruchomiono naftociąg Baku – Ceyhan*, „Gazeta Wyborcza”, 15.05.2005; <http://serwisy.gazeta.pl/swiat/1,34300,2729874.html>, 06.01.2006.

alternatywnych szlaków zaopatrzenia w surowce energetyczne osłabiłoby znacznie wpływy Kremla na obszarze WNP oraz znacznie zmniejszyłoby monopol Rosji w dostarczaniu ropy z Azji do Europy. Federacja Rosyjska podjęła kilka kroków skutecznie blokujących inicjatywę GUUAM. W 2004 roku został dokończony kolejny rurociąg z Kazachstanu do portu w Rosji: Tengiz – Noworosyjsk⁸. Istnienie kilku poważnych projektów inwestycyjnych (tj. rurociąg z Azerbejdżanu do Turcji BTC oraz wspomniany Tengiz – Noworosyjsk) w regionie Morza Kaspijskiego mogą w niedalekiej przyszłości zabezpieczyć transport całości wydobywanej ropy, skazując tym samym na niepowodzenie inicjatywę GUUAM. Kolejnym krokiem było podpisanie umowy Rosji z Ukrainą o wykorzystaniu rurociągu Odessa – Brody przez rosyjskie firmy w odwrotnym kierunku do zamierzonego, czyli z rurociągu „Przyjaźń” na terytorium Ukrainy ropa trafiałaby w Brodach do ropociągu Odessa - Brody i jest pompowana do portu w Odessie.

Po wejściu 10 nowych członków do Unii Europejskiej, jak już wspominałem, interes do przedłużenia rurociągu Odessa – Brody dalej do Europy znacząco się zwiększył. Obecnie trwają prace szacunkowe na terenie Polski finansowane przez UE w celu ustalenia opłacalności przedsięwzięcia. Zmiana sytuacji politycznej na Ukrainie oraz ostatnia wojna gazowa między Kijowem i Moskwą prorokują intensyfikację prac nad dywersyfikacją źródeł zaopatrzenia w surowce energetyczne krajów europejskich. Wygląda na to, że obecnie jest jeden z najlepszych koniunkturalnie momentów dla władz nad Dnieprem do wykorzystania ostatnich wydarzeń na europejskim rynku energetycznym w celu udowodnienia partnerom na zachodzie Europy znaczenia energetycznego uzależnienia od Rosji. Zachowanie *Gaspromu* tylko utwierdza w przekonaniu, że coraz częściej Kreml będzie sięgał do polityki szantażu i nacisków politycznych przy pomocy surowców energetycznych.

Kolejną ważną płaszczyzną współpracy GUUAM jest kooperacja w sferze politycznej i wojskowej. Po powołaniu w 1997 roku GUAM obserwujemy znaczący wzrost kontaktów między krajami porozumienia. W ciągu kilku lat mogliśmy obserwować wspólne inicjatywy krajów GUUAM i deklaracje w ramach działania w takich organizacjach jak ONZ czy Rada Europy. Znacząca aktywność w kontaktach politycznych nie przekłada się jednak na osiągnięcia w sferze gospodarczej. Jeżeli chodzi o kwestie współpracy militarnej to już na samym początku

⁸ A. Łoskot, *BTC a sprawa kazaska*, komentarze Ośrodka Studiów Wschodnich, 02.06.2005; <http://www.osw.waw.pl/pub/koment/2005/06/050602c.htm>, 06.01.2006.

zaznaczyłem różnice zdań poszczególnych członków GUUAM. Najważniejszymi ośrodkami poszerzenia takiej współpracy pozostają Gruzja i Ukraina. Podczas jałtańskiego szczytu założycielskiego GUUAM nie udało się jednak przeforsować wpisania do statutu możliwego wówczas przekształcenia GUUAM w organizację o charakterze militarnym. Taką inicjatywę skutecznie zablokowały Uzbekistan i Azerbejdżan. Kolejną przyczyną hamującą rozwój kooperacji wojskowej między krajami, jest obecność baz rosyjskich na terytorium Gruzji, Azerbejdżanu i Moldawii⁹.

Mimo odseparowania od samego początku militarnej sfery kooperacji doszło jednak do kilku ciekawych inicjatyw wewnątrz regionalnego porozumienia. Pierwszą z takich inicjatyw była próba utworzenia wojskowej formacji dla monitorowania bezpieczeństwa na obszarze wzdłuż korytarza energetycznego. Inicjatywa wspomniana wyżej nie została zrealizowana, gdyż spotkała się z dosyć chłodnym przyjęciem Moldawii, Uzbekistanu, a nawet Gruzji. Kolejną inicjatywą była propozycja współpracy NATO – GUUAM. Pakt Północnoatlantycki nie poparł tej propozycji, albowiem uznał, że preferuje współpracę w ramach *Partnerstwa dla pokoju* z każdym z krajów GUUAM z osobna. Ostatecznie kooperacja militarna sprowadziła się do handlu i modernizacji uzbrojenia oraz do uczestniczenia w ćwiczeniach organizowanych przez Sojusz Północnoatlantycki.

Po przeanalizowaniu kilku lat istnienia tej regionalnej organizacji można bez większych trudności stwierdzić, iż od 1997 roku nie notuje się spektakularnych sukcesów odniesionych przez GUUAM. Współpraca gospodarcza, polityczna i militarna nie przyniosła pożądaných efektów i nie wyszła poza ramy bardzo optymistycznych i obiecujących deklaracji. Do jednego z nielicznych rezultatów działalności GUUAM można zaliczyć ukończenie rurociągu Odessa – Brody, sfinansowanego przez stronę ukraińską. Nie należy jednak nie doceniać tego przedsięwzięcia, bowiem stworzone zostały gruntowne podstawy dla kontynuacji prac nad „korytarzem energetycznym”.

Po „kolorowych rewolucjach” w Gruzji i na Ukrainie oraz po reorientacji Moldawii w stronę Zachodu, mamy do czynienia w pewnym sensie z „reaktywacją” GUUAM-u. Potwierdzeniem tego postulatu jest ostatni szczyt GU(U)AM¹⁰ w Kiszyniowie (22 kwietnia 2005 roku).

⁹ GUUAM: *реаліі і перспективи (аналітична доповідь УЦЕПД)*, dz. cyt.

¹⁰ Nazwa GUUAM straciła literę U po zawieszeniu członkostwa w tej organizacji przez Uzbekistan w 2002 roku. Ostatecznie Uzbekistan wyszedł ze składu GUUAM w 2005 roku. Zob. „Дзеркало тижня”, <http://www.zerkalonedeli.com/nn/show/544/49976/>

Kluczowym pytaniem tego szczytu miał być „konflikt naddniestrzański” i możliwe sposoby rozwiązania. Głównym tematem rozmów był ukraiński plan uregulowania konfliktu w „zbuntowanym” regionie Mołdawii.

W materiale Jacka Wróbla pracownika Ośrodka Studiów Wschodnich czytamy: „Kijów zaproponował demokratyzację reżimu naddniestrzańskiego, wprowadzenie do negocjacji naddniestrzańskich w charakterze mediatorów UE i USA oraz zastąpienie obecnego kontyngentu sił pokojowych zdominowanego przez Rosję kontyngentem międzynarodowym pod egidą OBWE. Kijów zgodził się na wprowadzenie obserwatorów OBWE na naddniestrzański odcinek granicy ukraińsko-moldawskiej i zaproponował rozpoczęcie międzynarodowego monitoringu naddniestrzańskich zakładów przemysłu zbrojeniowego (separatystyczna republika jest powszechnie podejrzewana o nielegalny handel bronią). Szczegóły planu ukraińskiego mają zostać ujawnione w ciągu trzech tygodni”¹¹.

W dużej mierze powodzenie przedstawionego planu będzie zależało od pozycji Rosji, gdyż mając swój kontyngent wojskowy na terenie Naddniestrza ma bardzo ważną kartę przetargową w tym sporze.

Po zmianach politycznych w państwach porozumienia GUUAM ma szanse wykonywać swoje cele statutowe z większym powodzeniem, napelniając je czasami zupełnie inną treścią. Ukraina próbuje od dłuższego czasu utwierdzić się w roli lidera regionalnego. Powołanie do życia GUUAM oraz Czarnomorskiej Współpracy Gospodarczej tylko potwierdza te dążenia. Władze w Kijowie próbują zrobić wszystko, co jest możliwe, żeby Ukraina pozostała kluczowym krajem dla tranzytu surowców energetycznych. Ostatnia inicjatywa rosyjska, mająca na celu zbudowanie rurociągu na dnie Bałtyku może zmniejszyć udział i znaczenie ukraińskich magistrali przesyłowych. W takiej sytuacji skuteczne lobbowanie wykorzystania korytarza kaukaskiego przez kraje europejskie przyczyni się do wzrostu znaczenia Ukrainy na arenie międzynarodowej. Oprócz tego Ukraina zmniejszy swoje uzależnienie energetyczne od północnego sąsiada, zwiększając tym samym swoje bezpieczeństwo energetyczne.

Ciężko przewidzieć możliwy rozwój GUUAM w najbliższych latach, wydaje się jednak, że obecnie zaistniały dogodniejsze warunki dla intensyfikacji działań wewnątrz porozumienia. Ostatni szczyt w Kiszyniowie nie przyniósł przełomowych decyzji oraz głębszej

¹¹ J. Wróbel, *Szczyt GUUAM w Kiszyniowie*, materiały Ośrodka Studiów Wschodnich, 28.04.2005; <http://www.osw.waw.pl/pub/koment/2005/04/050428.htm>, 06.01.2006.

instytucjonalizacji porozumienia. Trzy państwa z czterech, Ukraina, Gruzja i Mołdawia, mają jasne sformułowane cele na integrację ze wspólnotą euroatlantycką. W przyszłości GUUAM może stanowić platformę dla dialogu na temat wspomnianej integracji oraz być uczestnikiem *Polityki sąsiedztwa* Unii Europejskiej.